

Suyun Metalaşması, Suya Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet*

Amaç

Bu bildirin amacı suyun ticarî mal gibi görülmesi ve metalaşmasının bir hak olarak suya erişim konusunda nasıl bir engel teşkil ettiğini sosyal adalet açısından tartışmaktır. Bildirin bir boyutu suya erişim hakkı (su hakkı) bağlamında kamu sektörünün sorumluluklarından vazgeçemeyeceğinin vurgulanmasıdır. İkinci boyutu ise neo-liberal politikalarının belirli bir liberal adalet anlayışı ile uyumsuz uyuşmadığının sınanmasıdır. Daha açık bir ifadeyle, John Rawls'un adalet teorisi çerçevesinde su hizmetlerinin özelleştirilmesinin değerlendirilmesidir.

Giriş: Su Krizi ve Suya Erişimde Eşitsizlik

Dünya üzerinde 1.2 milyar insan güvenilir içme suyundan yoksun yaşarken, 2.4 milyar insan da sağlık koşullarına uygun suya erişememektedir (1). Her gün çoğunluğu çocuk ve yaşlılardan oluşan yaklaşık 14 ila 30 bin kişi suyla ilgili önlenebilir bir hastalıktan dolayı yaşamını yitirmektedir (2). Dünyanın belli bölgelerinde (Afrika'nın büyük bölümü, Orta Doğu, Çin'in kuzeyi, Meksika ve Kaliforniya) su rezervleri tükenmek üzeredir. Ayrıca artan nüfus, kentleşme ve kişi başına tüketilen suyun artması nedeniyle suya olan talep arzı geçerken mevcut su kaynakları da sürekli kirlenmektedir. Büyüyen su krizi suyun kıt bir kaynak olması yada teknolojik ve mali kaynakların yetersizliği ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Daha önemli bir faktör olan hükümetlerin ve uluslararası camianın herkese su temin edilmesi konusundaki sorumlulukları dikkate alınmamaktadır.

Suya erişimde kuzey ve güney arasında bir eşitsizlik vardır. Dünyada kullanılan suyun %85'ini nüfusun %12'si tüketmektedir. Bu %12'nin de Üçüncü Dünya'da yaşamadığını belirtmeye gerek yoktur ve onlar büyüyen su krizinin sorumlularıdır (3). Aynı bölgede yaşayan farklı toplulukların suya erişimlerinde de adaletsizlikler vardır. Marjinal ve savunmasız grupların, özellikle de illegal yerleşim alanlarında yaşayan gruplar yada azınlık topluluklarının suya erişimleri bilinçli bir şekilde engellenmektedir (örneğin Avrupa'daki Roma cemaatleri; İsrail'de tanımsız yerleşim alanlarında yaşayan Bedevi'ler) (4). Suyun kıt olduğu alanlardan biri de Orta Doğu'dur ve bu bölgede su ihtiyacı yer altı

* Bu yazı "TMMOB Su Politikaları Kongresi"nde bildiri olarak sunulmuştur.

sularından karşılanmaktadır. Yer altı suları özellikle Arap Yarımadası'nda ve İsrail'de aşırı sömürülmektedir. Batı Şeria'da İsraili yerleşimcilerin aynı bölgedeki Araplara oranla suyu dört misli fazla tükettikleri tahmin edilmektedir. İsrail hükümeti Arapların açabilecekleri kuyu sayısını, içme ve sulama suyu miktarını sınırlandırmaktadır (5).

Suyla ilgili altyapı ve kamu yatırımları konusunda farklı sınıflar arasında da eşitlikten söz edilemez: daha çok orta ve üst gelir gruplarının lehine ve alt gelir gruplarının aleyhine bir dağılım söz konusudur. Yoksullar hem gelişmiş ülkelerde hem de Üçüncü Dünya ülkelerinde kuraklıktan, su kirliliğinden, yada aşırı tüketiminden doğan olumsuz sonuçlara en çok maruz kalanlardır.

İnsan Hakkı Olarak Su Hakkı

Su hakkı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde özellikle belirtilmemiş olmasına rağmen, yaşam hakkının (3. Madde) suya erişimi kapsadığı iddia edilebilir. Etik bir kavram olarak insan hakları 'insanların insan olmaktan dolayı sahip oldukları' diğer bir ifadeyle 'insanî olanakların geliştirilmesi' için gerekli hakları içerir. Kavramsal açıdan bakılığında suya erişim hakkının insan haklarından biri oluşu açıktır. Çünkü insanca yaşamak için gerekli en temel koşuldur. 1994 Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programında herkesin yeterli standartlarda yaşama hakkı içinde su ve sağlığın korunması da yer almıştır. 1999'da Genel Toplantı Kararı (53/175) temiz suyu temel insan haklarından bir olarak tanımıştır.

Su hakkının yasal temeli olabilecek en açık uluslararası belge 2002'de BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından yayınlanan Genel Açıklama 15'tir (6). Bu açıklama aslında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Konusunda Uluslararası Anlaşma'nın (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR) 1966) bir yorumudur. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi bu anlaşmada belirtilen elverişli yaşam standardının su hakkını zımnen içerdiği sonucuna varmıştır. Komite'ye göre herkesin kişisel ve evsel kullanım için yeterli, güvenli, fizikî olarak ulaşılabilir ve bedeli ödenebilir suya erişme hakkı vardır. Genel Açıklama'da ayrıca ICESCR'de yer alan diğer bazı insan haklarının (örneğin beslenme hakkının) gerçekleşmesi için de suya gereksinim olduğunun altı çizilmektedir. Ancak, sosyal ve ekonomik bir hak olarak su hakkı, her bir vatandaşın doğrudan devletten talep edeceği suya erişim hakkını içermemektedir. Su hakkı, devletin halkın ödeyebileceği, güvenli içme suyuna suya erişimini sağlamakla yükümlü kılmaktadır. Devlet suya erişim için gerekli ekonomik, sosyal ve siyasal şartları yaratacak politikalar ve stratejiler geliştirmelidir. Su hakkı aynı zamanda toplumun marjinal ve savunmasız kesimlerinin suya erişimlerini de güvence altına almalıdır. Su hakkının sağlanması, liberal bir ekonomide özel şirketlerin rol almasını dışlamaz, liberal fakat düzenlenmiş (regulated) bir pazarda kamunun sunumunu öngörür.

Suya erişimin ayrı bir insan hakkı olarak kabul edilmesi konusu uluslararası hukukta tartışmalı bir konu olmakla beraber, suyun insan yaşamı ve onuru için hayati önemi düşünüldüğünde suya erişimin insan hakları kavramı içinde değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Fakat henüz bu konuda yerel, ulusal ve uluslararası yaptırımlar bulunmamaktadır.

Suyun Metalaşması ve Kamu Sektörünün Sorumlulukları

Su kaynaklarının yönetimi konusu 1970'lerden itibaren uluslararası gündemde yer almıştır. DB ve OECD, 1990'lara kadar su kaynaklarının, desantralize birimlerce, kapsamlı planlama ve fiyatlandırma ilkesi ile etkin yönetilebileceği savunmaktaydılar. Bu dönemde piyasa mekanizmalarından söz edilmekle birlikte asıl vurgu kamu kuruluşlarına yapılarak, kamunun suyu 'ekonomik bir mal' gibi yönetmesini sağlayacak tedbirler üzerinde durulmuştur. Son yıllarda ise kamu kurumlarının ve kapsamlı planlama yaklaşımının olumsuzluklarından dem vurularak su kaynakları yönetiminde, fiyatlandırma ve özelleştirme politikaları önerilmektedir.

Suyun ekonomik bir mal olarak ele alınmasını açıkça öneren ilk uluslararası girişim, 1992'de Dublin'de toplanan Su ve Çevre Konulu Uluslararası Konferans olmuştur. Aynı yıl Rio'da gerçekleşen Çevre ve Kalkınma Konulu BM Konferansı'nda da suyun 'eko-sistemin bir parçası, doğal bir kaynak, ve sosyal ve ekonomik bir mal' olarak algılanması gerektiği belirtilmiştir. Suyun aynı anda hem ekonomik hem de sosyal bir mal olarak tanımlanması politika belirlenirken nasıl bir denge oluşturulacağı sorununu gündeme getirmektedir.

Suyu yada su haklarını alınan, satılan yada pazar işlemlerine konu edilen bir mal gibi değerlendiren her türlü eylem ve politika suyun metalaşması olarak tanımlanabilir (7). Su hizmetlerinin kamu sektörünün kontrolünden çıkıp metalaşmasının arkasında suyun kavramsallaştırılmasındaki dönüşüm yatmaktadır. Suyun bir 'hak' değil 'ihtiyaç' olarak tanımlanması suyun metalaşması ve özelleştirilmesini meşrulaştırmaktadır.

Suyun özelleştirilmesi konusunda da farklı politikalar söz edilmektedir. Özelleştirme kısmi olabileceği gibi, tümünden de olabilir. Tümünden özelleştirmede hükümet sorumluluğu ortadan kalmaktadır. 'Kamu-özel sektör ortaklığı' diye adlandırılan kısmi özelleştirmede ise suyun kamusal mülkiyeti saklı kalmak koşuluyla hizmetin sağlanması ve dağıtılmasında özel sektörün rol alması önerilmektedir. Ortaklığı savunanlara göre, özellikle gelişmekte olan ülkelerde hükümetlerin su hizmetinin yaygınlaştırılması için gerekli sermayeleri yetersizdir ve bu boşluğun şirketler tarafından doldurulması yoksulların suya erişimine hizmet etmektedir (8). Ortaklık formülünde kamu sektörünün su yönetimi üzerinde sıkı denetimine vurgu yapılmaktadır. Fakat özelleştirme uygulamalarının gerçekleştiği ülkelerde hükümetlerin zayıf olması dolayısıyla bu gerçekleştirilebilir bir hedef olarak görünmemektedir.

2000 yılında İkinci Dünya Su Forumu'nda (The Hague'da), 21. Yüzyıl için Dünya Su Komisyonu'nun yayınladığı politika bildirisine göre su yönetimi insanlığın karşılaştığı en ciddi sorundur ve çözümü suyun diğer mallar gibi işlem görmesi yani su yönetiminin serbest piyasa rekâbetine açılmasıdır. Komisyon, DB ve BM tarafından 1996'da kurulan Dünya Su Konseyi'nin (World Water Council -WWC) bir oluşumdur ve su 'piyasası'na hakim olan üç büyük çok-uluslu şirket (Suez, Vivendi ve RWE) ile sıkı bağları vardır (8).

DB ve IMF tarafından desteklenen uluslararası şirketler su hizmetlerinin yönetimini dünyanın pek çok ülkesinde ele geçirmektedir. Su endüstrisinin yıllık kârı (yaklaşık 1 trilyon USD) petrol sanayinin kârının %40'ına ulaşmıştır ve şimdiden ilaç sektörünün kârını geçmiştir (9). Dünya sularının henüz %5'inin özelleştirildiğini düşünürsek, ne kadar büyük bir kâr potansiyeli olduğunu anlaşılabilir (9). Bu şirketler suyu yaşam için gerekli sosyal bir kaynak olarak değil, pazar mekanizmalarıyla yönetilecek ekonomik bir kaynak olarak görmektedirler.

Su hizmetlerinin özelleştirilmesinin toplumsal faydalarından dem vurulmaktadır, ancak şirketlerin kontrolündeki su yönetiminde kâr maksimizasyonu, toplumsal ve çevreye ilişkin kaygılardan önce gelmektedir. Çok-uluslu şirketlerin pratikleri incelendiğinde ortaya çıkan durum: suyun yerel kullanıcılara maliyetinin artmasına paralel olarak şirket kârlarının artması, yolsuzluk ve rüşvet, su kalitesinde düşüş, kâr güdüsüyle kaynakların sömürülmesi ve vatandaş katılımının sınırlanmasıdır (10).

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi devletlerin su konusundaki yükümlülüklerini saygı, koruma ve yerine getirme şeklinde sıralamaktadır. Saygı, devletlerin su haklarına keyfi müdahalelerden kaçınması anlamına gelmektedir –bu silahlı çatışmalarda sivillerin su tesisatlarına zarar verilmemesini ve kirletilmemesini de kapsamaktadır. Koruma yükümlülüğü ise üçüncü tarafların (bireyler, gruplar yada şirketlerin) suya erişimi engellemelerine, haksız su kullanımlarına ve su kaynaklarının kirletilmesine imkân verilmemesini içermektedir. Su hizmetinin üçüncü taraflarca verildiği durumlarda, devletler suyun ödenebilir bir fiyattan sunulmasından yükümlüdürler. Devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmeleri ise su hakkının yasal olarak ulusal siyasi ve hukuki sistemlerinde tanınmasını gerektirmektedir.

Ancak 2003'te Kyoto'da yapılan üçüncü Dünya Su Zirvesi'nde, BM Genel Açıklaması'nın tersine bir eğilimle, suyun bir insan hakkı olduğuna değinilmemiş ve su 'temel insan ihtiyacı' olarak nitelendirilmiştir. Terminolojideki farklılık devletlerin sorumluluklarının sınırlarını çizmektedir. İhtiyaç olarak tanımlandığında, devlet su konusundaki tüm yükümlükleri pazar mekanizmalarına teslim edebilir. Fakat hak olarak tanımlandığında devlet, bu hakkın yerine getirilmesi için gerekli sorumlulukları almalıdır.

Diğer taraftan BM yaklaşımı da suyun arzında ve dağıtımında özel sektör katılımını dışlamamaktadır. Özel sektörün rolü olabilir, fakat devlet halkın su hakkını korumalıdır. Örneğin devletin toplumun ihtiyaç duyan kesimlerine suyu ücretsiz yada düşük fiyatla sunumunu sağlayan bir fiyatlandırma politikası olmalıdır. Kyoto Dünya Su Zirvesi, dünyanın büyük su arz ve dağıtım şirketlerinin girişimiyle kurulan Dünya Su Konseyi tarafından düzenlenmiştir. Konsey için sorun bir insan hakkı sorunu değil fakat bir verimlilik sorunudur. Bu nedenle de gelişmekte olan ülkelerin gücünü aşan mega-projeleri finanse etme eğilimindedir. Sonuçta küresel finans kuruluşlarıyla çok-uluslu

su şirketleri birlikte çalışmaktadırlar (11). DB aracılığıyla hükümetler ulusal piyasalara giren büyük şirketlere kâr garantisi vermektedir (örneğin Şili DB'nin koyduğu bir koşul olarak Suez Lyonnaise des Eaux şirketine %33 kâr payı garantilemiştir) (10). DB, BM, su şirketleri ve hükümetler arasındaki iş birliği bu şirketlerin hükümet politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda etkilemelerine neden olmaktadır.

Hak-temelli söylemlerle, ekonomik gelişme ve sürdürülebilir kalkınma programları arasında bir çelişki görülmektedir. Hükümetlerin genel eğilimi neo-liberal siyasi ve ekonomik ajandanın su konusunda uygulanmaya çalışılmasıdır. Bu da, sübvansiyonların kaldırılması, özelleştirme, metalaştırma ve yönetimin desantralizasyonudur. Yakın zamana kadar su sunumu ve yönetiminde, kaynak yöneticisi, servis sunucu ve düzenleyici olarak tek aktör kamu sektörüyken, şimdi, neo-liberal pazar ideolojilerinin etkisiyle, pek çok ülkede su altyapısında yatırım ve tahsis aşamalarında özel sektörün, hükümetlerle ortaklıklar biçiminde yada tek başına yer alması alternatif bir politika olarak görülmektedir. Politikadaki bu dönüşüm devletlerin özerk kararları gibi görünse de, uluslararası finans kuruluşları özel sektöre daha fazla yer verilmesi konusunda baskı yapmaktadırlar. Su sektöründe kamu ve özel sektörün rollerinin yeniden belirlenmesine yönelik müzakereler Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve onun Hizmetlerin Mübadelesine İlişkin Genel Anlaşması (GATS) çerçevesinde sürmektedir (12).

Sosyal Adalet Anlayışı

Suyun fiyatlandırılması ve özelleştirilmesi konusundaki politika ve uygulama düzeyindeki gelişmeler daha adil ve eşitlikçi bir dağılım mı sağlamaktadır? Küresel düzeyde su yönetimi politikalarının belirleyicisi olan uluslararası kuruluşlar ve çok-uluslu şirketler ile bu politikaların uygulayıcısı durumda olan ulusal hükümetlerin sosyal adalete ilişkin kaygıları ikinci plandadır. Sosyal adalet felsefesi, herhangi bir politikanın toplumun bütünü üzerindeki etkileri üzerinde durur. Fakat su politikalarının suyun metalaşması ilkesine göre yönlendirilmesi, toplumun bütün üyelerinin değil belli grupların refahını arttırmaktadır. Su politikalarının adet boyutunu çağın en önemli adalet kuramcısı olan John Rawls'un adalet anlayışı çerçevesinden incelenmesinin nedeni Rawls'un adalet teorisini eşitlik ve sosyal adalet fikrine dayandırmasıdır. Ayrıca Rawls teorisini liberal pazar ekonomisinin hakim olduğu bir toplumu temel alarak geliştirmiştir.

Rawls "Bir Adalet Teorisi" başlıklı eserinde (13), liberal bir toplumdaki herhangi bir yeniden düzenlenmenin adil olup olmadığını belirleyecek bir standart geliştirmeye çalışmaktadır. Rawls'un standardına göre, adaletin tesisi için, kaynakların dağılımı, hiçbir bireyin çıkarını yansıtmayacak şekilde gerçekleşmelidir. Rawls rasyonel bireylerin belli koşullar altında toplumda hakim olması gereken adalet anlayışının prensiplerini seçebileceğini söyler. Bunu kanıtlamak için 'ilk durum' (original position) dediği hipotetik bir durum tasarlar. İlk durumda toplumun içinden herhangi bir bireyi 'bilinmezlik perdesi' (veil of ignorance) arkasına yerleştirir. Bilinmezlik perdesi bireyin adaletin ilkelerini belirlerken, toplumda nasıl bir konumu olduğunu bilmemesi demektir. Yani birey kendi istekleri, çıkarları, becerileri, sınıfsal konumu, cinsiyeti, etnik aidiyeti gibi özelliklerinden soyutlanmaktadır ki belirleyeceği ilkeler kişinin kendi durumundan etkilenmesin. İlk durumdaki bireyler toplumda varolan ekonomik ve sosyal ayrımların ve eşitsizliklerin bilgisine sahiptirler fakat kendilerinin hangi gruba dahil olduklarını bilmezler. Böylece birey kendisinin örneğin zengin yada yoksul, kadın yada erkek olarak toplumda yer alacağını bilmeden kendisine sunulan seçenekte en dezavantajlı sonucu seçecektir. Bu koşullarda Rawls rasyonel bir bireyin şu iki adalet ilkesini seçeceğini iddia eder: (a) toplumda herkes toplumun zenginliklerine eşit derecede erişebilir olmalıdır; (b) toplumdaki sosyal ve ekonomik eşitsizlikler en dezavantajlı durumda olanların durumunu iyileştirecek şekilde düzenlenmelidir.

Şimdi suya erişim hakkını ve suyun metalaşmasını Rawls'un bu iki adalet ilkesi açısından değerlendirelim: pazar ekonomisinin hakim olduğu bir toplumdaki herhangi bir rasyonel bireyi bilinmezlik perdesi arkasına yerleştirip (ki kişi Afrika'da yaşayan bir köylü mü yoksa Suez'in bir hissedarı mı olduğunu bilmeden karar versin), su politikasının ilkelerini belirlemesini istediğimizde bu bireyin standartları şöyle olacaktır: (a) herkesin suya eşit erişimi sağlanmalıdır; (b) eğer su politikası düzenlenecekse, yeni düzenleme en dezavantajlı durumda olanların durumunu iyileştirmelidir. Birinci ilke açıkça suya erişim hakkını îma etmektedir. İkinci ilkeye göre, suyun metalaşmasına ancak en kötü durumda olanların refahı artacaksa onay verilecektir. Yani fiyatlandırma ve özelleştirmeyi içe-

ren bir su politikası suya erişimi fiziksel yada ekonomik nedenlerle kısıtlanan bireylerin durumunda iyileşme sağlıyorsa adildir. Bu bildirinin önceki bölümlerinde tartışıldığı üzere, bugün suya erişim konusunda en dezavantajlı olan kesimler yoksullardır, ve suyun özelleştirilmesi, su fiyatlarının artması demektir. Bu durumda hiçbir fiyatlandırma yada özelleştirme politikası dünyanın ve ulus-devletlerin yoksul kesimleri açısından adil olarak nitelendirilemez.

Sonuç

Suyun bir insan hakkı olması dolayısıyla su politikalarının adalet ve hakkaniyet ilkelerine dayanan etik bir çerçevesi olmalıdır. Hükümetler, bütün vatandaşların sağlık koşullarına uygun ve yeterli miktarda suyu sunmak için gerekli harcamaları yapmak zorundadır. Kamu sektörünün bu konudaki sorumluluklarını özel sektöre devretmesi sosyal adalet anlayışına zarar vermektedir. Su politikalarını belirleyenler, bu politikaların eşitlik ve hakkaniyet ilkelerine uygunluğunu da göz önünde bulundurmalıdır. Su bir hak olarak tanımlandığında, sadece verimlilik standardına göre sunulamaz. Su yönetiminde sosyal adalet boyutu, pazar araçlarıyla yönetim yaklaşımıyla tamamen zıttır (14). Liberal bir ekonomik yapı içinde adaletin ilkelerini belirleyen Rawls'un adalet teorisi de suya erişimde eşitliğin sağlanmasını ve su politikalarının en dezavantajlı durumda olan vatandaşların durumunu iyileştirecek biçimde düzenlenmesini öngörmektedir. Piyasa mekanizmalarının bu ilkeleri sağlamada yetersiz olduğu saptandığına göre, liberal bir ekonomide su sunumu pazar araçlarına bırakılmayacak hizmetlerden biridir.

Kaynaklar

1. UN Press Release, "International Year of Freshwater 2003: UN International Year of Freshwater to Galvanize Action on Critical Water Problems", <http://www.un.org/events/water/launchrelease.pdf>
2. Scanlon, J., Cassar, A., and Nemes, N. *Water as a Human Right?* IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, 2004, p. 1.
3. Barlow, M., "Commodification of Water – The Wrong Prescription, *Water Science and Technology*, vol. 43, no. 4, 2001, pp. 79-84.
4. Khalfan, A., "Implementing General Comment No. 15 on the Right to Water in National and International Law and Policy" discussion paper, Right to Water Programme, Center on Housing Rights and Evictions, www.menschen_recht_wasser.de/downloads/Artikel_Ashfaq_zum_GC_15_03_05.pdf, (15 Kasım 2005).
5. Hildering, A., *International Law, Sustainable Development and Water Management*, Eburon Publishers, Delft, 2004, 226 p.
6. United Nations, *The Right to Water: 20/1/2003. E/C.12/2002/11 (General Comments), Substantive Issues Arising in the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 15 (2002)*, www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/a5458d1d1bbd713fc1256cc400389e9-4?Opendocument (15 Kasım 2005)
7. Brown, J. R., "Understanding and Responding to the Commodification of Water" Amigos Bravos/Somos Vecinos- Commodification Project, Review Draft, <http://www.amigosbravos.org/projects/ABCCommodificationofwater.pdf>, (22 Kasım 2005).
8. Gleick, P., Wolff G., Chalecki, E. L., and Reyes, R. "The New Economy of Water: The Risks and Benefits of Globalization and Privatization of Fresh Water", Pacific Institute in Development, Environment, and Security, California, 2002, www.pacinst.org (15 Kasım 2005).
9. Barlow, M. and Clarke, T., "Who Owns the Water?" *The Nation*, 2 September 2002, <http://www.thenation.com/docPrint.mhtml?i=20020902&s=barlow> (17 Kasım 2005)
10. Barlow, M., "Commodification of Water – The Wrong Prescription, *Water Science and Technology*, vol. 43, no. 4, 2001, p. 79-84.
11. Rajepakse, R., "Water as a Human Right: Legal, Social and Economic Implications" Conference on Global Ecological Integrity, Human Rights and Human Responsibilities, Urbino, Italy, 27 June-1 July 2003, p.4.
12. Laifungbam, D. R. "The Human Right to Water: Necessity for Action and Discourse" poseted on December 12 2003 <http://www.jubileesouth.org/news/EpZyVVlyFygMevRBey.shtml>, (17 Kasım 2005).
13. Rawls, J. (1971) *A Theory of Justice*, Harvard University Press, Cambridge, 1971.
14. Syme, G., and Nancarrow, B. "Social Justice and Environmental Management: An Introduction" *Social Justice Research*, vol. 14, issue 4, Dec. 2001, pp. 343-347.